УДК 378.011.3-051:373.3

РОЗВИТОК РЕФЛЕКСИВНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ЗМІН

Марьяна Михайлівна Марусинець,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри психології і педагогіки,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
ORCID ID: orcid.org /0000-0003-2436-2690

Анотація

У статті обґрунтовується змістове наповнення поняття «рефлексивна позиція студента» в психолого-педагогічному дискурсі; визначено основні механізми та особливості виявлення досліджуваної якості у процесі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи. На основі лонгітюдних спостережень за навчальною діяльністю студентів, практикою застосування набутих уявлень констатовано, що розвиток рефлексивної позиції можливий за умов створення інноваціно-рефлексивного середовища, яке потребує системної й цілеспрямованої організації на заняттях з фахових та психолого-педагогічних дисциплін на основі покрокового технологічного забезпечення.

Ключові слова: *рефлексія, позиція особистісна, рефлексивна позиція студента; навчальні завдання.*

Постановка проблеми в контексті сучасної педагогічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Важливою умовою розвитку українського суспільства є поєднання науки з елементами творчості як показника здатності особистості до саморозвитку. Відповідно, професійна підготовка майбутніх учителів повинна забезпечувати розвиток високоосвіченого фахівця, здатного до рефлексії

педагогічної діяльності та утвердження на цій основі власної професійної позиції. Це можливо за умов зміни змісту і створення рефлексивно-інноваційного навчального середовища, що сприяти реформуванню позиції студента у напрямку з об'єкта в суб'єкт діяльності. Дефініція «професійна позиція» педагога достатньо ґрунтовно представлена в наукових працях українських та зарубіжних учених І. Беха, М. Боришевського, І. Зязюна, І. Ісаева, О. Міщенко, О. Савченко, В. Сластеніна, Г. Щедровицького та ін.). Натомість питання, які стосуються розвитку «рефлексивної позиції» як складника професійного становлення майбутнього фахівця в галузі початкової школи залишаються невизначеними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невід'ємною складовою розвитку особистості професіонала, що детермінує його майбутнє, є формування *рефлексивної позиції* (В. Белоногова, Т. Бондаренко, Е. Єріна, С. Пронічева, Е. Слободнюк, Г. Щедровицький, Л. Яковлєва та ін.). У психолого-педагогічному науковому обігу термін «рефлексивна позиція» не має однозначного визначення і розглядається у різних аспектах: як настанова у ставленні до самого себе, власних можливостей, соціальної значущості; виражається у самоповазі, прагненні підвищити самооцінку і соціальний статус;як компонент рефлексивної культури особистості (Т. Бондаренко); фактор формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів (О. Слободнюк); готовність суб'єкта до осмислення навколишньої дійсності і себе; готовність до подальшої активності, що ґрунтується на сформованих ціннісних орієнтаціях (Е. Єріна, С. Проничева); здатність суб'єкта до осмислення життєвих реалій, співвіднесення їх з установками, поглядами, уявленнями на основі свого життєвого досвіду і здатність застосовувати цю систему відносин в нових способах діяльності (В. Белоногова).

Виділення невирішених раніше частин проблеми. У сучасній теорії і практиці професійної підготовки недостатньо розробленими залишаються

питання розвитку рефлексивної позиції у майбутніх учителів початкових класів як однієї із важливих складників особистісного й професійного становлення.

Мета статті – визначити та обґрунтувати сутнісні характеристики поняття «рефлексивна позиція студента» через створення інноваційно-рефлексивного навчального середовища в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Постановка завдання. Наведене вище створює уявлення про недостатньо визначені параметри інтегрованого поняття «рефлексивна позиція», що потребує деяких уточнень та їх інтерпретувань. Тому доцільно, на наш погляд, піддати аналізу складові досліджуваного поняття, а саме:*«позиція особистості»* і *«рефлексія»* визначити їх змістове наповнення та сутнісні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Для визначення механізмів професійної рефлексії особистості фахівця дослідники висловлюють цілу палітру міркувань, пов'язуючи їх з поняттями «позиція особистості» (Б. Ананьев, І. Бех, С. Максименко, В. Моляко, С. Рубінштейна і ін. та «суб'єкт-суб'єктна позиція» (О.Асмолов, О. Киричук, І. Кон, О. Савченко), яку трактують як систему усвідомлених загальних смислових утворень, куди входять цінності, мотиви, потреби, інтереси, переконання, ставлення; «педагогічна позиція», «професійна позиція», «особистісна позиція», що відображає систему тих інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної діяльності, які є джерелом активності педагога(А. Карпов, В. Лефер, В. Сластьонін). За вченими, педагогічна позиція визначається вимогами суспільства і внутрішніми особистісними детермінантами, такими як: інтереси, переживання, мотиви, цілі, ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали тощо (Лефевр В. А., 2003; Сластенин В. А.,2005).

Учені К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко, В. Мясищев, В.Полонський, В. Семиченко, Ю. Швалб, С. Чебикін та ін.,

закцентовують увагу на наявність в її структурі системи усвідомлених відносин до різних сторін дійсності, що виявляється в діяльності, у тій, котра вже виконувалась, чи виконується або буде виконуватись. Г. Щедровицький, доповнюючи усталені погляди вчених, стверджує, що діяльність індивіда в рефлексивній позиції немає меж, і вказує на таку її особливість, яка поглинає минулу діяльність як матеріал для рефлексивного аналізу, і відкриває можливості для майбутньої – як об'єкта, що проектується (Щедровицкий Г. П., 1974, с.18-28). Таке проектування спричинює виникнення кооперації між різними видами діяльності, що є поштовхом до розвивитку нового виду діяльності, створюючи складніші кооперативні структури. Тобто йдеться про *рефлексивну кооперацію*, що виникає за певних умов, необхідних для поєднання діяльності, що рефлексує, і діяльності, над якою рефлексують, у дійсній кооперації (усвідомлення, логічно нормоване знання та ін.). У професійній діяльності *«позиція особистості»* кооперується з такими її видами, якими оволодіває майбутній фахівець у процесі набуття ним відповідних знань, умінь і навичок.

Термін «рефлексивна», що походить від «рефлексії», розглядаємо у контексті організації самостійної діяльності особистості та набутті нею індивідуального досвіду. Вчені (Н. Алексеєв, А. Зак, Ю. Кулюткин, Б. Вульфов, С. Максименко, В. Моляко, С. Рубінштейн, О. Савченко, І. Семенов, С. Степанов, Г. Щедровицький, Т. Яценко та ін.) наголошують на тому, що рефлексія є засобом усвідомленого формування діяльності людини. Завдяки рефлексії відбувається накопичення нового способу дій, набуття внутрішнього досвіду, оцінного ставлення до здійснюваної діяльності тощо. В результаті рефлексивного аналізу власної діяльності особистість усвідомлює пріоритетні для себе сфери буття (В. Ляудіс, В. Фурман, В. Шадриков, Ю. Швалб та ін.).

Отже, рефлексивна позиція є однією з ключових умов, що визначає ефективність роботи механізмів рефлексії. Вона є тим конструктом, який поєднує в собі ставлення до

особистісного Я, до діяльності, особливостей метакогнітивного функціонування суб'єкта, знаково-символічних засобів, накопичених у результаті усвідомленого рефлексивного досвіду суб'єкта і ціннісно-смислових утворень особистості. З одного боку, рефлексивна позиція не «безпідставна, вона завжди поєднує в собі цінності або норми, виходячи з яких суб'єкт дає оцінку своїй діяльності» (Зязюн І. А. 1996., с. 4–9). З іншого боку – рефлексивна позиція визначає вироблення відповідних знань, засобів і методів рефлексії.

Отже, рефлексивна позиція визначає стійку усвідомлену систему відносин особистості до власної діяльності і до самого себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, і забезпечує її формування та розвиток.

Прагнення фахівця зрозуміти сутність своєї професійної діяльності в умовах освітніх змін, її пріоритетні завдання й суспільно-рольову та функціональну значущість, визначити адекватні засоби їх ефективного використання здійснюється через розв'язання професійних завдань. Останні уможливлюють знаходження засобів саморозвитку, коригування своєї поведінки, діяльності, відносин у педагогічній взаємодії. Успішна реалізація їх багато в чому залежить від рефлексивності, тобто від позиції самогорефлексуючого. Уцьому сенсі рефлексивну позицію розглядають як властивість особистості, як здатність до осмислення власного професійного досвіду, бачення педагогом себе очима вихованців у різних ситуаціях тощо.

Рефлексивна позиція у діяльності майбутнього вчителя має вияву ситуаціях з високим ступенем невизначеності, гнучкості у прийнятті рішень, прагненнідо реалізації нововведень й інновацій, спрямованості на пошук нових, нестандартних засобів розв'язання професійних завдань, здатностідо переосмислення свого професійного та особистісного досвіду. Адже кожна складова навчальної діяльності, яку організує вчитель, пов'язана з опрацюванням, обміном інформацією та прийняттям відповідних рішень; необхідністю моделювати

й прогнозувати діяльність за альтернативних рішень. Чинниками, що розвивають рефлексивну позицію майбутнього фахівця у науковій літературі визначено:

– *планування,* що передбачає прогнозування перебігу та результатів діяльності, можливих подій, що ґрунтуються на випереджувальному відображенні й неможливі без рефлексивних процесів;

– *мотивація* як процес створення внутрішнього спонукання до професійної діяльності, що передбачає вивчення і врахування психології молодшого школяра, його індивідуальності, потреб, рівня здатностей, інтерпретування поведінки в різних ситуаціях, що вимагає високого рівня розвитку рефлексивної позиції щодо суб'єктів навчальної взаємодії. Необхідно так поставити перед учнем мету діяльності, щоб він сприйняв її як свою власну, а для цього потрібне вміння стати на позицію учня (децентрація), зрозуміти його реакцію, що є для педагога професійно важливою рисою;

– *організації* навчальної діяльності, що потребує володіння здатністю до всебічного аналізу ситуації, окремих її параметрів щодо прогнозування, перебігу майбутніх подій, раціонального розподілу свого часу тощо. Продуктивними у цьому сенсі є результати досліджень, здобуті І. Мангутовим, О. Савченко, М. Савчиним, Л. Уманським, які стосуються специфічних особистісних характеристик учителя як успішного організатора (Савченко О. Я., 2010, с. 2-6; Савчин М., 2002, с. 137–146). Зокрема, вчені виділяють такі характеристики професійної діяльності майбутнього вчителя, які розвивають його рефлексивну позицію в якості організатора навчальної діяльності, що вимагає включення в ситуаціях змін;

– *психологічна вибірковість* як уміння швидко і глибоко вникати в проблеми іншої людини, розуміти її, відповідно рефлексувати і віднаходити засоби і методи впливу; способи спілкування. Це досягається через:

а) частотність фактів швидкого, одночасного, «згорнутого» відображення психічних властивостей і станів інших;

б) співпереживання людиною того, що переживають і почувають інші люди;

в) вибірково-психологічну пам'ять і спостережливість;

г) схильність до аналізу пояснення поведінки і вчинків інших людей; д) здатність подумки уявити себе у позиції іншої людини, запитуючи себе «А як би я вчинив ….?»;

– *педагогічний і життєвий досвід* як здатність знаходити найкраще практичне застосування здібностей кожного учасника суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії, залежно від її індивідуально-психологічних особливостей. Тобто розвивати «кооперативну рефлексію», яка виявляється в:

а) доцільному розподілі обов'язків членів колективної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей кожного;

б) швидкого узгодження психічного стану, настрою учаників взаємодії і умов діяльності;

в) урахуванні можливостей впливу особистих симпатій і антипатій під час згуртування для виконання спільної діяльності;

г) створення спрятливого міжособистіного рефлексивного середовища та ін. (Фахретдинова Г. Р., 2008, с. 4–18);

– *психологічний такт* як здатність формування позитивної групової міжособистісної взаємодії.

Рефлексивній позиції притаманна функція зворотного зв'язку. За отриманими нами пілотними дослідженнями, вона реалізується шляхом:

а) визначення конкретних цілей, яких потрібно досягти в оволодінні майбутньою професією;

б) визначення досягнутого та його порівняння з очікуваним результатом;

в) прогнозування потрібних дій для корекції виявлених відхилень.

При цьому важливим є здатність майбутнього фахівця віднаходити причини відхилень, адже людина, яка називає 15 причин помилок, зауважує

Г. Щедровицький, діє більш ефективніше, ніж та, що знаходить одну – дві (Щедровицкий Г. П., 1974, с. 18–28).

Однак рефлексія, що є механізмом рефлексивної позиції і формується у майбутнього фахівця, є не лише зворотним зв'язком подібно до того, як звичайне дзеркало, що відображає його зовнішність. Це засіб, за допомогою якого цей зворотний зв'язок можна здійснити і усвідомити. Цей процес пов'язаний із внутрішнім перетворенням – осмисленням і переосмисленням стереотипів та їх евристичним перетворенням, аж до появи нових креативно-інноваційних змістів свідомості. Тому рефлексія виконує важливу роль у *контролювальній функції,* адже, перебуваючи в зовнішній щодо самого себе позиції, людина не лише думає, а й спостерігає за тим, як вона думає, не лише робить щось, а й контролює свої дії (Мириманова М., 2001, с. 49–66).

При цьому слід зазначити, що емпіричні дані свідчать про переважно негативний вплив упевненості суб'єкта на зміст оцінки (Щедровицкий Г. П., 1974, с. 18–28). Оскільки невпевнені люди більш аналітичні, вдумливі, розглядають протилежні погляди, аналізують різні деталі, залучають більше інформації, готові до перегляду своїх оцінок, суджень і їх виправлення. Недостатнє вміння володіти собою, несформованість навички замислюватися над тим, що відбувається, можуть значно знижувати ефективність педагогічної діяльності, і, в кінцевому рахунку, спричинювати різні професійні деформації.

Організація процесу формування рефлексивної позиції студента повинна здійснюватися в межах навчально-професійної діяльності, яка є провідною в цьому віці. Можливість і необхідність формування рефлексивної позиції саме в навчально-професійній діяльності підтверджується низкою досліджень, де навчальна діяльність розглядається як загальна основа будь-яких інших видів діяльності, у тому числі й професійної, а це означає, що формування рефлексивної позиції буде мати більш загальний, універсальний характер.

Щоб набути рефлексивної позиції, майбутньому фахівцеві необхідно навчитися усвідомлювати мету власної діяльності та дати відповіді на запитання: «Що Я роблю?»; «Як Я це зроблю?»; «Як зробити, щоб не нашкодити?»; «Як буде, якщо Я ...?»; «Чому або навіщо Я це роблю?», «Що я можу очікувати від отриманого?…., здобутого …?». Майбутній учитель, який намагається таким чином мислити або рефлексувати, завжди усвідомлює мету професійної діяльності, а також визначає ланцюжок послідовних завдань для виконання, що сприяють її досягненню. Обраний таким чином технологічно реалізований зміст розглядаємо як систему навчальних ситуацій/завдань, у процесі яких актуалізуються особистісні й професійні якості студента, що сприяють розвиткові рефлексивної позиції у відстоюванні власних професійних інтересів,переконань у розв'язанні тих чи інших завдань, ситуацій тощо. Прикладом навчальних завдань є:

– *аналітичні* (відпрацювання вмінь аналізувати й оцінювати ситуації професійної діяльності);

– *проективні* (формування вміння самостійно шукати й застосовувати способи вирішення завдань, які поставлені перед студентом як майбутнім учителем початкових класів);

– *ігрові* (завдання, що моделюють ситуації професійної діяльності та реальну взаємодію вчителя з учнями);

– *алгоритмічні* (завдання на визначення послідовності міркувань у побудові рефлексивних суджень, використання алгоритму для формування рефлексивних умінь);

– *рефлексивно-евристичні* (завдання, що дають змогу визначити евристичну роль професійної рефлексії у вирішенні нових для студентів професійних завдань) (Лепский В. Е., Задорожнюк П. Е., 2001, с. 122–127).

Зміст і логіку застосування цих завдань визначено із урахуванням етапів засвоєння досвіду професійної діяльності, коли майбутній фахівець набуває відповідних

знань, умінь і навичок; оволодіває досвідом педагогічної діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до неї (Лепский В. Е., Задорожнюк П. Е., 2001, с. 122–127).

Технологічне забезпечення формування рефлексивної позиції у процесі розв'язання навчальних завдань/ситуацій студента охоплює покрокову етапність.

Перший (об'єктна стадія) передбачає використання прийомів і засобів активізації рефлексивної позиції, що ґрунтується на механізмах становлення суб'єктної позиції студентів у навчально-професійній діяльності. Наприклад, розглянемо ситуацію, коли студент відчуває невпевненість і навіть страх перед новим завданням, яке видається йому непосильним.Позиція таких студентів виражається в репліках: «Я не вмію…», «Я не знаю….», «У мене не вийде… ». У таких ситуаціях рефлексивність педагога виявляється в його словах, зверненнях до студентів, створенні ситуації, яка стимулюватиме їх до виконання через рефлексивні механізми: самонаказ, самоустановка, самрефлексія, саморегуляція: «Це завдання виконати неважко, але якщо у вас щось не виходитиме, – я підкажу, спробуємо розібратися разом». Рефлексивна поведінка педагога у цій ситуації має бути ненав'язливою і водночас мотивованою на успіх і зняття емоційних переживань, переведення рефлексивних установок студента на позитивну проекцію. Педагог може запропонувати різні варіанти вирішення таких чи інших ситуацій: «Я вважаю, що роботу можна розпочати так, як ви спланували», «Я вважаю…», «Чи не вважаєте ви, що….», « Зараз я доведу, що це посильно і Ви зможете легко у цьому переконатися…». Як свідчать наші спостереження, це здебільшого ті навчальні ситуації, коли студенти починають виконувати нові види самостійної роботи, а саме: написання курсових та кваліфікаційних наукових робіт, складання конспектів занять та проведення пробних уроків у початковий школі та під час асистенської практики, виховних занять під час педагогічної практики, написання наукових статей, виступи з повідомленнями на студентських наукових конференціях, участь в олімпіадах, науково-студентських

конкурсах, форумах. Важливим у цьому сенсі є організаціяпідсумків діяльності студентів, рефлексивного ставленнядо аналізу їхніх досягнень «Чому таким є результат… ?», «Що ви очікували і чому?», «Чи враховувалася вами думка інших учасників ?», «Якщо б вам запропонували пройти цей шлях знову, щоб ви змінили в моделі власної поведінки, дій … ?» і под.

На другому (об'єкт-суб'єктна стадія) здійснюється навчання студентів основ професійної рефлексії завдяки аналізу методології, основних складників змісту, структури професійної рефлексії.

На *третьому (суб'єкт-суб'єктна стадія)* формуються такі якості професійної рефлексії студентів, як рефлексивна готовність до самостійної постановки і професійного розв'язання життєвих і професійних завдань; елементи професійної проектної культури; рефлексивно-перетворювальне ставлення до власної життєдіяльності; рефлексивні механізми діяльності, поведінки і спілкування, що виконують регулятивну функцію.

Четвертий (власне суб'єктна стадія) передбачає формування практичних основ реалізації індивідуальних рефлексивних програм стимулювання професійно особистісного саморозвитку, рефлексивного аналізу навчально-професійних і життєвих досягнень, «вузлових етапів саморозвитку», «точок зростання»; здійснення функцій рефлексивної корекції власної життєдіяльності; формування потреби в рефлексії самовдосконалення; статусного зростання в особистісному і професійному аспектах у соціально-комунікативній компетентності; аналіз рефлексивних установок суб'єкта щодо власного життєвого і професійного шляху у діагностиці і формуванню рефлексивної позиції в організаційно-діяльнісних ситуаціях.

В якості повчальних настанов студентамдоцільно запропонувати метод кейсів(метод аналізу ситуацій) – техніка навчання, спрямована на застосування здобутих знань у конкретних ситуаціях, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю. Особливість цього методу полягає

в тому, що студенти мають можливість проаналізувати ситуацію, розібратися в сутності проблеми, запропонувати можливі варіанти рішення й обрати найбільш оптимальні. Упровадження кейс-методу матиме позитивний результат за умов враховування таких вимог:

1) зміст ситуації мусить відображати реальні події та факти, відповідати темі, що вивчається, потребам студентів;

2) вирішення ситуації має бути посильне для студентів, викликати бажання розвязувати її і переживати почуття успіху;

3) на початкових етапах учасникам мають бути подані чіткі інструкції щодо роботи над проблемною ситуацією:

а) виявлення суті проблеми та її конкретизація;

б) пошук шляхів розв'язання проблеми, необхідних джерел інформації;

в) груповий аналіз варіантів рішень; виявлення їх сильних та слабких позицій;

г) вибір оптимальних варіантів рішення, аналіз перебігу та змісту виконаної роботи, її рефлексія.

Завдяки рефлексії відбувається зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення здатностей діяти, застосовувати набутий досвід у змінних ситуаціях. Саме за цих умов відбувається включення механізмів рефлексії, які сприяють розвитку рефлексивної позиції майбутнього фахівця у розв'язанні поставлених перед ними задач. За таких умов рефлексивний аналіз здійснюватиметься в три рівні:

– практико-предметному (мікрорівні) – опис професійних завдань ідентифікуються відповідно до окремих аспектів діяльності через предметну компетентність;

– предметно-смисловому (макрорівні) – вихід на смислову інтерпретацію предметних завдань і функцій учителя початкових класів, коли в якості провідного завдання розглядається розвиток особистості дитини, що передбачає побудову цілісної програми навчання

молодшого школяра;

– комплексному рефлексивно-інноваційному (метарівні) – опис професійних завдань як системи підзавдань, спрямований на реалізацію інноваційно-дослідницьких програм з урахуванням актуальних проблем професійної діяльності вчителя та програм, які забезпечують взаємодію з усіма учасниками навчально-виховного процесу (Савчин М., 2002, с. 137–146).

У концепції «Нова українська школа» вчителю надається значний простір для свободи вибору та творчої реалізації його педагогічних ідей. Тому, чим вищим рівнем рефлексивного аналізу буде володіти вчитель, тим більш вираженою буде тенденція до його самоактуалізації, самоаналізу, самоосмислення, переосмислення професійного «Я», що розвиває і формує рефлексивну позицію в ситуаціях змін.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. Рефлексія сприяє успішній організації особистістю професійній діяльності. Суб'єкт буде цілеспрямовано і самостійно проявляти рефлексивну позицію за умов використання рефлексивних знань, умінь та формуванням внутрішньої усвідомленої готовності, що визначає стійку систему відносин особистості до власної діяльності, до самого себе, як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, до інших суб'єктів навчальної взаємодії, і водночас рефлексувати до змін, які відбуваються в освітньому просторі. Така готовність, на наш погляд, визначає рефлексивну позицією студента – майбутнього вчителя початкових класів.

Перспективи подальших досліджень полягають у діагностиці стану сформованості рефлексивної позиції майбутнього вчителя початкових класів та розробленні програми тренінгу з формування цієї якості у студентів під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Список використаних джерел:

1. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії. *Світло*. 1996. № 1. С. 4–9.
2. Лепский В. Е. , Задорожнюк П. Е. Рефлексивные процессы и новое качество управленческих решений. *Психологический журнал*. 2001. Том 22. № 4. С. 122–127.
3. Лефевр В. А. Рефлексия. Москва : Когито-Центр, 2003. 496 с.
4. Максименко В. Рефлексія – шлях до продуктивного самовизначення. *Психолог*. 2005. № 1. С. 19–22.
5. Мириманова М. Рефлексия как механизм развития самоорганизующихся систем. *Развитие личности*. 2001. № 1. С. 49–66.
6. Сластенин В. А. Рефлексивная культура учителя как субъекта педагогической деятельности. *Педагогическое образование и наука*. 2005. № 5. С. 37–42.
7. Савченко О. Я. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ. *Шлях освіти*. 2010.N 3. С. 2-6.
8. Савчин М. Студент. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності фахівця. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 2002. № 2. С. 137–146.
9. Фахретдинова Г. Р. Рефлексия как средство становления личности профессионала. *Психология обучения*. 2008. № 11. С. 4-18.
10. Фурман В. В. Проблематика особистісної рефлексії студента в аналітичному висвітленні. *Психологія і суспільство*. 2008. №4. С. 116–121.
11. Щедровицкий Г. П. Коммуникация. Деятельность. Рефлексия. *Исследование мыслительной деятельности*. 1974. Вып. III. № 12–28. С. 18–28.

References:

1. Ziaziun I. A. Osvitni tekhnolohii u vymirakh pedahohichnoi refleksii. Svitlo. 1996. № 1. S. 4–9.
2. Lepskyi V. E. , Zadorozhniuk P. E. Refleksyvnыe protsessы y novoe kachestvo upravlencheskykh reshenyi. Psykholohycheskyi zhurnal. 2001. Tom 22. № 4. S. 122–127.
3. Lefevr V. A. Refleksyia. Moskva : Kohyto-Tsentr, 2003. 496 s.
4. Maksymenko V. Refleksiia – shliakh do produktyvnoho samovyznachennia. Psykholoh. 2005. № 1. S. 19–22.

5. Myrymanova M. Refleksyia kak mekhanyzm razvytyia samoorhanyzu-yushchykhsia system. Razvytye lychnosty. 2001. № 1. S. 49–66.
6. Slastenyn V. A. Refleksyvnaia kultura uchytelia kak subъekta pedahohycheskoi deiatelnosty. Pedahohycheskoe obrazovanye y nauka. 2005. № 5. S. 37–42.
7. Savchenko O. Ya. Dosvid reformuvannia ukrainskoi osvity: uroky i podalshyi postup. Shliakh osvity.2010.N 3. S. 2-6.
8. Savchyn M. Student. Refleksiia yak mekhanizm vdoskonalennia profesiinoi diialnosti fakhivtsia. Pedahohika i psykholohiia prof. osvity. 2002. № 2. S. 137–146.
9. Fakhretdynova H. R. Refleksyia kak sredstvo stanovlenyia lychnosty professyonala. Psykholohyia obuchenyia. 2008. № 11. S. 4-18.
10. Furman V. V. Problematyka osobystisnoi refleksii studenta v analitychnomu vysvitlenni. Psykholohiia i suspilstvo. 2008. №4. S. 116–121.
11. Shchedrovytskyi H. P. Kommunykatsyia. Deiatelnost. Refleksyia. Yssledovanye mыslytelnoi deiatelnosty. 1974. Vыp. III. № 12–28. S. 18–28.1. Zyazyun I. A. Osvitni tekhnolohiyi u vymirakh pedahohichnoyi refleksiyi / I. A. Zyazyun // Svitlo. – 1996. – # 1. – S. 4–9.

Марусинець Марьяна Михайловна,
доктор педагогических наук, профессор
кафедры психологии и педагогики,
Национальный педагогический университет
имени М.П. Драгоманова,
м. Киив, Украина
marusinetsm@ukr.net

Марусинець М. М.

РАЗВИТИЕ РЕФЛЕКСИВНОЙ ПОЗИЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Аннотация

В статье обосновано понятие «рефлексивная позиция студента» в психолого-педагогическом дискурсе; определен основные механизмы и особенности выявления исследуемого

качества в процессе профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы. На основе лонгитюдних наблюдений за учебной деятельностью студентов, практикой применения приобретенных умений констатировано, что развитие рефлексивной позиции возможно при условии создания инновацино-рефлексивной среды, которая требует системной и целенаправленной организации занятий из специальных и психолого-педагогических дисциплин с учетом пошагового технологического обеспечения.

Ключевые слова: *рефлексия, позиция личностная, рефлексивная позиция студента, учебные задачи.*

Mariyana Marusinets,
doctor of pedagogical sciences, professor
Department of Psychology and Pedagogy,
National Pedagogical University
behalf of M.P. Dragomanova,
m. Kiiv, Ukraine
marusinetsm@ukr.net

Marusinets Mariyana

DEVELOPMENT OF THE REFLEXIVE POSITION OF THE FUTURE TEACHER OF THE ELEMENTARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL CHANGES

Abstract

The article substantiates the content of the concept of «student's reflexive position» in psychological and pedagogical discourse; determines main mechanisms and special features of detection of the investigated quality in the process of professional training of the future elementary school teacher.

Factors that develop the reflexive position of the future specialist are defined: planning, motivation, organization of educational activities for the future elementary school teachers, which develop his/her reflexive position as an administrator: psychological selectivity as the ability to quickly and deeply penetrate into the problems of other people, to understand them, to reflect respectively and, accordingly, to find means and methods of influence; ways of communication; pedagogical and life experience as the ability to find the best practical application of the abilities of each participant in the subject-subjective and polysubject

interaction, depending on their individual psychological characteristics.

The author notes that the reflexive position is inherent in the function of feedback, through the definition of specific goals, which must be achieved in the future mastery of the profession; forecasting of necessary actions for correction of detected deviations. It is important for a future specialist to be able to find the causes of deviations.

Based on the longitudinal observations of students' educational activities, technological support for the development of the reflexive position of the future elementary school teacher is determined. As a forming influence, a system of educational situations / tasks was selected, in the course of which the personal professional qualities of students, which contribute to the development of a reflexive position, are actualized. Namely: analytical (working out of skills to analyze and evaluate situations of professional activity); projective (formation of the ability to independently search and apply methods of solving problems that are set in front of the student as a future teacher of elementary school); gaming (tasks that simulate the situation of professional activity and the actual interaction between teacher and students); algorithmic (task for determining the sequence of considerations in the construction of reflexive judgments, the use of an algorithm for the formation of reflexive skills); reflexive-heuristic (tasks that make it possible to determine the heuristic role of professional reflection in solving new tasks for students). Their content involves step by step: the first (object stage); second (object-subjective stage); third (subject-subjective stage); fourth (the actual subject stage).

According to the pilot studies, we've note that the development of the reflexive position of future primary school teachers is possible in the conditions of creating an innovative and reflexive environment, which requires a systematic and purposeful organization on the part of teachers in classes in professional and psychological-pedagogical disciplines, taking into account step-by-step technological support and educational changes occurring in elementary education.

Key words: reflexion, personal position, reflective position of the student, educational tasks.